

A *talán* lexéma episztemikus funkcióinak vizsgálata beszéltnyelvi korpuszon^{*}

1.0. A vizsgálat beszéltnyelvi korpuszát az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének Beszéltnyelvi Gyűjteménye, annak VI. és VII. kötete adja. Az írott korpusz, amelyet a beszéltnyelvi adatok írottakkal való összevetésében felhasználók, az MTA Nyelvtudományi Intézetének adatbázisából, a Magyar Nemzeti Szövegtárból származik.

1.1. A Beszéltnyelvi Gyűjtemény VI. kötete 11 spontán beszélgetés lejegyzett hangfelvételét tartalmazza (ezek egy részében az adatközlők tudtak a felvételtől, nagyobbik részében vagy egy résztvevő, vagy egy sem tudott arról, hogy felvétel készült) (Keszler 1983: 167kk.).¹ A VII. kötetben szabadon elmondott (nem felolvasott) előadások lejegyzett szövege található. A felvételek 1976-ban készültek. A vizsgált szövegszó (az adatközlőkre vonatkozó információt tartalmazó szövegek szövegszószámaának levonása után) a következőképpen alakult (1. és 2. táblázat).

^{*} Készült az OTKA T-46179 számú pályázat támogatásával.

¹ Keszler Borbála a VI. kötet két szövegét egy harmadik szöveggel kiegészítve komplex szempontrendszerral és statisztikai módszerrel vizsgálta, az eredményeket Keszler 1983 mutatja be.

1. táblázat

kötet, jelzet	adatközlők	műfaj	szöveg- szó	talán- adat
VI. 1.	1. (szül. 1950. Leninváros) dokumentátor; 2. (szül. 1951. Pápa) tanár; 3. (szül. 1953. Veszprémmvársány) egyetemi hallgató. A felvételt a 2. adatközlő készítette. A többiek a felvételtől nem tudtak.	beszélgetés	5073	3
VI. 2.	A: (szül. 1945. Lovasberény) általános iskolai tanárnő; B: (szül. 1951. Pápa) általános iskolai tanárnő; C: (szül. 1950. Leninváros) dokumentátor; D: (szül. 1953. Kaposvár) egyetemi hallgató. Csak D tudott a felvételtől.	beszélgetés	3503	1
VI. 3.	A: (szül. 1953. Somogy m.) bölcsészhallgató; B: (szül. 1951. Pápa) tanárnő; C: (szül. 1951. Makó) építész mérnök-hallgató; D: (szül. 1953. Kaposvár) bölcsészhallgató, férfi. Csak D tudott a felvételtől.	beszélgetés	3828	1
VI. 4.	3 bölcsészhallgató; tudtak a felvételtől.	beszélgetés	3397	4
VI. 5.	A, B, C: bölcsészhallgatók; D: (szül. 1954. Dunaújváros) filozófia–történelem szakos egyetemi hallgató; csak D nem tudott a felvételtől.	beszélgetés	1749	0
VI. 6.	1., 3., 4., 5. építész mérnök-hallgató; 2. bölcsészhallgató. A felvételtől nem tudtak.	beszélgetés	345	0
VI. 7.	A: (szül. 1953. Miskolc) bölcsészhallgató. B, C: ?. A felvételtől csak A nem tudott.	beszélgetés	2030	5
VI. 8.	1., 2., 3., 4.: 20 év k. egyetemi hallgató; 5. 45 év k. háztartásbeli; 6. 50 éves közszégi takarítónő. A betűvel jelzett adatközlők (?) tudtak a felvételtől.	beszélgetés	6919	1
VI. 9.	Egyetemisták (két lány és egy fiú), tudtak a felvételtől.	beszélgetés	1994	2
VI. 10.	Egyetemisták (két lány és egy fiú), tudtak a felvételtől.	beszélgetés (nyári ter- vekről)	3599	9
VI. 11.	A: 36 éves férfi, technikus; B: 8 éves kisfiú; H: 78 éves nő, ipariskolát végzett. Tudtak a felvételtől.	beszélgetés	8311	0
Összesen:			40748	26
talán/1000 szövegszó				0,638

2. táblázat

kötet, jelzet	adatközlők, adatok	műfaj	szöveg- szó	talán- adat
VII. 1.	Elhangzott: 1976. III. 30. kb. 45–50 éves férfi	bibliakritikai előadás	6683	10
VII. 2.	férfi, 30–35 éves, soproni születésű	kommunikáció-elméleti előadás	9757	0
VII. 3.	férfi, 30 év k.	speciális szeminárium óra (előadás) Doszto- jevskijről	6526	2
VII. 4.	50 év k. esztéta-filozófus, nő. A felvétélről nem tudott.	esztétika-előadás	6161	1
VII. 5.	40 év k. férfi	világirodalmi előadás	6226	46
Összesen:			35353	59
talán/1000 szöveg- szó				1,668

A Beszélnyelvi Gyűjtemény VI. és VII. kötetének dialogikus és monologikus szövegei közötti gyakorisági különbség szignifikáns, mégsem a szövegtípussal, hanem inkább az adatközlők idiolektusának sajátosságaival magyarázható, mivel a VII. 5. adatközlője egymagában többször használta a *talán* szót, mint a többi adatközlő együttvéve. A vizsgálat – jelenlegi terjedelmében és a kiemelt szempont alapján – nem vállalkozhat különbségek kimutatására a következő szövegtípológiai jegyekkel való összefüggésben: +/- dialogikus, +/- spontán, +/- hagyományos (Tolcsvai Nagy 2001: 332). A *talán* lexéma jelen vizsgálata csak a +/- beszélt, valamint a nézőpont/subjektívizáció szövegtípológiai szempontját fogja érvényesíteni (Tolcsvai Nagy 2001: 336–8), és pragmatikai szempontokat is csak nagyon korlátozottan vesz figyelembe.

Összesítve a beszélnyelvi adatokat: a 76101 szövegszónyi korpuszban a *talán* lexémára 85 adat volt, az előfordulási gyakoriság mutatója 1,117 (db/ezer szó).

1.2. A Magyar Nemzeti Szövegtár korpuszát több vizsgálatban is felhasználtam, ezek eredményeit közli a következő két tanulmány: Kugler 1998, 2003: 62–4. Részben a *talán* és más módosítószók korpuszalapú vizsgálata vezetett a módosítószóknak egyik újabb leírási kísérletéhez (Kugler 2002, 2003). Az összevetéshez vételeztem egy újabb, 100 véletlenszerűen kiválasztott előfordulást tartalmazó mintát (mondatnyi kontextusban) abban az állapotban, amikor a lekérdezett korpusz 129241070 szövegszónyi szöveget tartalmazott. Csak a magyarországi nyelvváltozatból, de – a szépirodalmi kivételével – minden alkorpuszból kértem adatot.

A teljes korpuszban a *talán* lexémának 40855 előfordulása van, ez 0,316 db/ezer szó gyakoriságot jelent. Az adatok alkorpuszonként a következőképpen oszlanak meg (3. táblázat).

3. táblázat

sajtó	20578 db	0,244 db/ezer szó
tudományos	5975 db	0,234 db/ezer szó
hivatalos	6033 db	0,289 db/ezer szó
személyes	8269 db	0,444 db/ezer szó

Feltűnő, hogy a gyakoriság kiugróan nagy értéket mutat a személyes alkorpuszban, amely internetes fórumok szövegeit tartalmazza, és – bár egyértelműen írott – sok közös jegyet mutat a spontán beszéd jellemzőivel (vö. Bódi 2004: 24–5, 44–56).

1.3. A két korpusz gyakorisági és megoszlási adatai alapján jól látható, hogy a beszélt nyelvi szövegekben (műfajtól függetlenül is) jellemzően gyakrabban fordul elő a *talán*, mint az írott szövegekben. Még a kiugró gyakorisági mutatóval rendelkező írott, személyes alkorpuszbeli gyakoriság (0,444 db/ezer szó) is elmarad a beszélt nyelvi általános gyakoriságtól (1,117 db/ezer szó), sőt a legalacsonyabb értéktől is (0,638 db/ezer szó). Az írott nyelvi átlagnak több mint kétszerese a legalacsonyabb beszélt nyelvi érték is, az általános beszélt nyelvi gyakoriság pedig több mint 3,5-szerese az írott korpuszbeli átlagos gyakoriságnak.

Tehát: a *talán* lexéma a korpuszok adatainak összevetése alapján átlagosan kb. 3,5-szer gyakrabban fordul elő a 'beszélt' jegyű szövegtípusban, mint a 'nem beszélt' jegyűben.

2. A *talán* lexéma funkciói

A *talán* a mai magyar nyelvben elsődlegesen a szubjektifikáció eszköze, episztemikus modalitást és inferenciális evidenciát jelölő módosítószó (Kugler 2002, 2003: 69–71, a lexikalizáció folyamatára lásd Kugler 1998). Az egyéb funkciók ezen a modális (illetve modalizált evidenciális) bázison épültek ki, részben a modális tartományon belül maradván, részben abból kilépve (pragmatikai funkciók) (vö. Plungian 2001).

A *talán* episztemikus módosítószóként a szubjektifikáció ('subjectification') műveletét kódozza, ugyanis az episztemikus lehetségeséget mindig a beszélő vélekedéseként jelöli. Sanders és Spooren szerint az episztemikus modalitás ilyen (*talán* típusú) jelölése a primer mód, ezt tekintik defaultnak, és a propozicionált jelölést (pl. *lehetséges az, hogy p*) tartják másodlagosnak (Sanders–Spooren 1997: 102). Amikor a beszélő a *talán* típusú eszközökkel kifejtetté teszi, hogy a propozíció érvényességét ő ítéli meg, rá korlátozódik, akkor a szubjektifikálás teljes ('full subjectification' Sanders–Spooren 1997: 107).

A beszélő bizonytalansága valamely *p* propozicionális tartalom igazságában, megbízhatóságában az episztemikus modalitás szemantikai szférájába tartozik. A *talán* jelöli a megnyilatkozásban ábrázolt, kifejezett világ és a referenciavilág különbségét (Frawley 1992: 387). Az utalás a referenciavilágra egyfajta episztemikus (tudásalapú) deixis (lényegében így jellemezte ezt a jelenséget korábban Langacker is 1991: 277). A két világ (a tények világa és a megnyilatkozás lehetséges világa), mint két pont közötti távolság egy mentális skálát hoz létre, köztük bizonyosfajta távolság van. A *talán* ezt a divergenciát érzékelteti, és jelöli meg, mint a lehetséges és az elképzelhetőség valamekkora fokát² (Frawley 1992: 388). A beszélő nézőpontja az episztemikus központon (a tudás forrása, az alapvető deiktikus pont). Más terminológiában ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a beszélő episztemikus beszédhátter alapján mutatja be *p*-t, ennek a modális bázisa a beszélő tudása, ismeretei, vélekedése, hiedelmei, tehát az ezek alapján elérhető világokra vonatkoztatja a mondat *p* propozícióját (Lyons 1977: 793, 823, Kiefer 1986: 7–8, 1987, 1990: 14, 1997, 2000 alapján).

A szükségeszerű és a lehetséges fogalmaira építő modális rendszerben, Van der Auwera és Plungian (van der Auwera–Plungian 1998: 82. alapján) mátrixában a *talán* az 'episztemikus', 'lehetségeséget/szükségességet jelölő' kategóriákba tartozik, továbbá beszélőorientált modalitást jelöl (Bybee–Fleischmann 1995: 6).

Az episztemikus bizonytalanság hátterében a beszélő hiányos tudása, a hiányzó vagy nem megbízható bizonyíték (evidencia, 'evidence'³) áll. A bizonyíték fajtájának jelölése az evidencialitás szemantikai kategóriarendszerébe tartozik. Az evidencialitás jelölői megadják a beszélő tudá-

² Eddigi vizsgálataim szerint a *talán* többféle modális erősséget is jelölhet (vö. Kugler 2000: 173–6), tipikusan közepes valószínűséget fejez ki ('legalább annyira lehetséges *p*, mint nem *p*') (Kratzer 1991: 644–5).

³ Az angol terminust Szöllösy-Sebestyén András javaslatára *bizonyíték*-nak fordítom.

sának, bizonyítékának forrását, típusát;⁴ tágabb értelemben az evidencialitás a beszélőnek a közölt tartalomhoz való viszonyulását fejezi ki, elkötelezettségét a mondat igazsága iránt⁵ (Bybee 1985: 184–5, Palmer 1986: 20–1, 51, 66kk., Trask 1993: 227, van der Auwera–Plungian 1998: 85, Kiefer 2000: 328–31). Nyilvánvaló, hogy amire vonatkozóan a beszélőnek hiányos, nem teljesen megbízható bizonyítéka van, az csak episztemikus bizonytalansággal (kétellyel) állítható, s a beszélő így nem is vállal teljes elkötelezettséget a mondat igazsága iránt.

A bizonyítékok típusainak rendszerében (vö. Willett 1988: 57) a *talán* közvetett bizonyítékot jelöl (indirect evidence), amely vagy értesülés (report; kvotatív evidencia), vagy dedukció, következtetés valamilyen tapasztalat, érzékelés alapján, illetve spekulatív jellegű, mentális konstruktum (Palmer 1986: 84–5, 95, Willett 1988: 57, Kiefer 2000: 329).

Az episztemikus bizonytalanság kifejezése tehát egyaránt tartozik az episztemikus modalitás és az evidencialitás területére. A szakirodalom általában elhatárolja e két kategóriát valamilyen módon, például a modalitás rendszerén belül elkülönítik az episztemikus modalitást és az evidencialitást, Palmer szerint az evidencialitás az episztemikus modalitás egyik alrendszere (hasonló rendszert dolgozott ki Givón 1982 is).⁶

Az evidencialitás és az episztemikus bizonyosság, illetve bizonytalanság kifejezésének egy-egy kezelését sugallja az első evidencialitással foglalkozó szimpózium (1981) több, később megjelent előadása is. Ezek szerint a bizonyíték forrásának, típusának jelölése és az episztemikus modalitás jelölése egyaránt a „természetes episztemológia” nyelvi megnyilvánulása (Chafe–Nichols 1986: vii).

Egy már említett szűkebb modalitásfelfogásban, Van der Auwera és Plungian munkájában (van der Auwera–Plungian 1998: 82. alapján) az evidencialitás és az episztemikus modalitás viszonyát úgy mutatják be, hogy e két halmaznak közös területe, metszete van (van der Auwera–Plungian 1998: 86). Vagyis az episztemikus szükségszerűség (‘valószínűség’), a beszélőnek azt a viszonyt fejezi ki, hogy ismeretei, vélekedése alapján a proposíciót valószínűnek (de nem biztosnak, nem ténynek) ítéli, tehát kétellyel állítja. Az evidencialitás szempontjából: a következtetési (‘inferential’) evidencialitás a proposíciót úgy ábrázolja, mint a beszélőnek a bizonyítékból levont következtetését. (Nem része azonban a metszetnek az episztemikus lehetségség, ami azért lehet, mert a szerzők a hipotézist nem jelölik a bizonyítékfajták között.)

4. táblázat
Az episztemikus modalitás és az evidencialitás érintkezése
(van der Auwera–Plungian 1998: 82.)

...	deontikus szükségszerűség	episztemikus szükségszerűség = következtetési bizonyíték	kvotatív	...
EVIDENCIALITÁS				

⁴ „Evidentials may be generally defined as markers that indicate something about the source of the information in the proposition” (Bybee 1985: 184).

⁵ „...the speaker may indicate the strength of his commitment to what he is saying, not in terms of possibility and necessity but in terms of what kind of evidence he has” (Palmer 1986: 20).

⁶ Chumb és Timberlake az episztemikus modalitáson belül két csoportot különböztet meg: azt, amelyben a beszélő „episztemikus módot” használ, s ezzel azt jelöli, hogy a szituációt az aktuális és a lehetséges világokra vonatkoztatva mutatja be; a másik csoport az, amelyben „episztemologikus módot” használ, s ezzel a szituáció fennállását az információ forrása szempontjából értékeli (id. Willett 1988: 53).

Az evidencialitás jelölésénél az episztemikus középpont lehet a beszélő, ugyanúgy, mint az episztemikus modalitásnál, de nem feltétlenül a beszélő a bizonyíték forrása. Például az *állítólag* módosítószó esetén a tudás forrása a hallomás (s ennek következtében, tekintettel a bizonyítékfajták hierarchiájára, nem teljesen megbízható) (Frawley 1992: 412), a beszélőtől különböző forrás és elkötelezettség jelölését perspektivizációnak nevezi Sanders és Spooren (Sanders–Spooren 1997: 88kk.). Ilyen funkcióban a *talán* is megjelenhet, erre példa lehet az alábbi előfordulás a beszélnyelvi korpuszból (32):

- (i) De ha a kezükbe vesszük a Pálról szóló hatalmas irodalom bármelyik termékét, magyar nyelven is sok minden szól erről, akkor itt oldalakat, száz oldalakat olvashatnak a különféle elméletekről, hogy, hogy *talán* Pál valamiféle lelki defekt következtében érezte úgy, hogy látomásban volt része, hát, hogy valami baja volt Pál apostolnak, az biztos, [...] (VII. 1.)

Ugyanakkor még a kvotatív bizonyíték is összefügg az episztemikus modalitással, legalábbis a magyarban, ahol a bizonyíték forrásának típusánál fontosabb a rendszerben a forrás megbízhatósága. Ezért én amellett érvelek, hogy a magyarban az episztemikus modalitás – függetlenül a 'szükségszerű' és a 'lehetséges' metaállításoktól – elválaszthatatlan az evidencialitás több típusától (a közvetett bizonyíték jelölésétől). A kifejezőeszközök vizsgálata során ugyanígy jár el Biber és Finegan is. Ez az álláspont a beszédhátteret használó leírásnak sem mond ellent, hiszen az érintkező kategória jellemezhető olyan episztemikus beszédhátterrel, amelynek modális bázisa a beszélő tudása, vélekedése, modális forrása pedig a bizonyíték típusától függ, de mindig összefügg az információval, például a *talán* modális bázisa a fenti példában episztemikus, forrása az értesülés, a beszélőhöz képest külső bizonyítékforrás (vö. Kratzer 1991: 649).

Givón kommunikációs modellben kezelve az episztemikus bizonyosság, bizonytalanság problematikáját a kommunikációs partnerek között implicit megállapodást feltételez, amely alapján a pozícióknak három típusát mutatja be (Givón 1982: 24).

1. Olyan proposíciók, amelyek igazságát adottnak vesszük, a hallgató szempontjából is megkérdőjelezhetetlenek, így nem szükséges, hogy a beszélő e proposíciók igazságát alátámassza.
2. Olyan proposíciók, amelyek igazságuk szempontjából megbízhatóak, viszonylag magabiztosan állíthatók, a hallgató által azonban megkérdőjelezhetők, s ezért igazolásra szorulhatnak.
3. Olyan proposíciók, amelyek csak kétellyel állíthatók, hipotézisek, ezért kétségbe vonhatók és igazolást, alátámasztást kívánnak.

Givón tehát háromfokozatú skálán ábrázolja a nyelv episztemikus – illetve a bizonyítékra vonatkozó – tartományát, és a tranzakcióval összefüggésben mutatja be (Givón 1982: 42).

Az „irreális állítások” episztemikus terjedelmét értékelő kifejezések, amelyek egyben a beszélő kételyét is jelölik (mint a *talán* is) (Givón 1982: 45) nem zéró evidenciát, csak hiányos evidenciát jelölnek, a beszélő szubjektív bizonyosságának skálájával egészítik ki az irreális „fokozatot”.

A kommunikáció szempontjából valóban lényegi kérdés, hogyan jut el a partner ahhoz a kontextushoz, amelyben a megnyilatkozást megfelelően tudja értelmezni, s ebben segíti a felek közötti implicit szerződés és a relevancia elve (vö. Sperber–Wilson 1986: 12). Mivel a kontextust nem tekinthetjük eleve adottnak, hiszen azt az értelmező folyamatban szelektáljuk (Tarnay 1991: 159), a *talán* előfordulásában nemcsak a beszélő informatív intenciója manifesztálódik, hanem a kifejezésnek interakciós, pragmatikai funkciója is van. Az evidenciális és az episztemologikus jelölők Verschueren szerint e folyamatban részt vevő, metapragmatikai funkciójú (metapragmatic function)

elemek, amelyekkel a pragmatikai funkcióra vonatkozó tudatosság, folyamatos reflexió valósul meg (Verschuere 1999: 195). A társaspragmatikai megközelítésnek megfelelően tehát a *talán* episztemikus és evidenciajelölő szerepben is betölt metapragmatikai funkciót.

A modális-evidenciális bázison azonban egyéb szemantikai és pragmatikai funkciók is kiépülhetnek.

A közepes vagy nagyobb valószínűséggel függ össze a beszélő reménykedését, kívánságát kifejező funkció. A módosítószó ilyenkor az episztemikus modális bázison értelmezhető buletikus modális forrást jelöli. (A példák a Magyar Nemzeti Szövegtárból származnak.)

- (ii) Istenem! Hadd gondolkozzam legalább... *Talán* még nincs későn. (Örkény I. 1970)

A közepes valószínűség kifejezéséhez kapcsolódik az a funkció, amikor a módosítószó alternatívák jelölésében játszik szerepet.

- (iii) *Talán* ornitológusok, *talán* meteorológusok tudnák megállapítani, mi lehet az oka, hogy... (Balla L. 1973)

A közepes valószínűségnél jelentkező episztemikus bizonytalanság az alapja annak, hogy a *talán* a beszélő lehetséges magyarázatát, értelmezését, ötletét vagy ötletszerű felvetését, találgatását jelöli.

- (iv) Már ekkor vonzódtam hozzájuk — nem is tudom, miért. *Talán*, mert valahogy már a nevükből valami költői varázs áradt. Vagy inkább népmesei? (Balla L. 1973)

A bizonyosság, az elkötelezettség (pl. *valóban*) (v), a kiemelés, a nem episztemikus szükségesség (pl. *kell*) (vi) jelölői mellett a *talán* funkciója nem a bizonyosság nagyobb fokának a jelölése, hanem az egyéb jelölők által kifejezett bizonyosságot, szükségességet a beszélő épp a *talán* segítségével bizonytalanítja el, gyengíti.

- (v) Ezúttal *talán valóban* a költemény keletkezése körülményeinek ismerete segíthetne... (Gergely G. 1972)
- (vi) ...s most *talán kell* is ennyi eltérés, hogy valóban egymást lássuk. (Mészöly M. 1971)

A közepes (lehetséges p és nem p) vagy kisebb valószínűség (mint szó volt róla) episztemikus bizonytalanságot jelent, s ez a bizonytalanság nagyon gyakran mutatkozik meg akkor, ha a beszélő p-t valamilyen mentális-emocionális skálán helyezi el, összehasonlítja valamivel. Az episztemikus bizonytalanság forrása a szubjektív vagy nem kellően alátámasztott értékelés, vagy például az emlékezeten alapuló, így nem teljesen megbízható bizonyíték. Ez a bizonytalansági faktor az az összetevő, amely alkalmassá teszi a vizsgált lexémát a beszélő ítéletének elbizonytalanítására (vii), és ennek révén szerénykedés, óvatosság vagy óvatoskodás kifejezésére.

- (vii) *Talán* ez fejezi ki a legőszintebben a költő gondolatát; (Gergely G. 1972)

Ha nem a teljes p valószínűségét jelöli, hanem csak egy részletét, akkor még inkább előtérbe kerül a fenti, elbizonytalanító funkció. Ha valamilyen mennyiségi értékelésre vonatkozik a *talán*, akkor a lehetőségesség helyett a becslés jelölése válik meghatározóvá (viii), ebből alakult tovább a *talán* becselő partikula szerepe (ix).

- (viii) Egy éve *talán*, a régi szerkesztőségemben telefonon kerestek. (Thiery Á. 1974)
- (ix) Nem sok embert mozgat. *Talán* harminc ember vesz részt benne. (H. B. Vigilia 1972)

A kis valószínűség jelölésével függhet össze a 'legfeljebb' jelentés. Ebben gyakori a kollokáció a *csak* partikulával vagy más exkluzív kiemelést jelölő szóval (pl. *kivételesen, egyedül*). Az exkluzív kiemelés vagy korlátozás abszorbeálásaként, illetve annak gyengítéseként is kialakulhatott ez a jelentés.

- (x) *Talán csak* az a híres régi vadság maradt oda a múltunkkal. (László-Bencsik S. 1973)

A megnyilatkozásokban a bizonytalanság kifejezése csökkenti az arculatvesztés (vö. Goffman 1981: homlokzat, homlokzatvesztés) kockázatát különösen javaslatokban, indítványokban. Ez ritkábban zéró módjeles (xi), vagy hortativusi funkciójú feltételes módban lévő (a -hAt morfémával esetenként kiegészülő) (xii), gyakrabban felszólító mód-jeles ige melletti használatot jelent (xiii).

- (xi) Kételementes, magabiztos válasz helyett *talán* célravezetőbb a művészetfilozófia önkritikájával kezdeni a dolgot (Zoltai D. 1970)
- (xii) *Talán* gégemetszést kellene alkalmazni – vettem közbe. – Az orvos merev hangon azt mondta... (Munkácsi M. 1974)
- (xiii) – *Talán* beszéljen majd a takarítónővel... (Balla L. 1973)

A (xi–xiii) mondatokban a *talán* episztemikus funkciója háttérbe szorul, és előtérbe kerül a közvettség (már konvencionalizálódott) kifejezése (Levinson 1983: 263kk., vö. a kérésre vonatkozóan Szili 2004: 117kk.).

A *talán* szerepe a felszólításban (parancsban), a javaslatban, indítványban rejlő erő fékezése, óvatos elgyengítése. Haviland ugyanezt a szerepet a *talán* ('talán') példáján is megfigyelte (Haviland 1989: 40). A bizonyosságot kifejező módosítószók az erősítés, a kételement, bizonytalanságot kifejezők (amilyen a *talán*) a gyengítés illokúciós értékének jelölőivé válhatnak. A *talán* a fenti mondatokban kontextuális implikációt jelöl (Sperber-Wilson 1986: 107).

Az új pragmatikai funkció a szintaktikai környezet megváltozásával jár együtt (az episztemikus alapfunkcióhoz képest). Míg a modális-evidenciális *talán* tipikusan kijelentő (tag)mondatban fordul elő, addig a fenti pragmatikai funkciók egyéb mondatfajtákkal (azok sajátos funkcióival, a kérés és a javaslat bizonyos fajtáinak esetében a tipikustól eltérő illokúciós értékkel) járnak együtt.

A pragmatikai funkciók közé tartozik a kontextuális implikáció jelölése. A bizonyosság nagyobb fokának kifejezésével függ össze az a funkció, amely kifejezi, hogy a beszélő p fennállását elvárja, implikálja.

- (xiv) *Talán* csak van valami számomra az asztalán?! – Van. (Bernáth A. 1970)

Ez a funkció bővül tovább, amikor a beszélő felháborodik nem p feltevésén, kikéri magának, a társalgásban például így reagál a partner kikövetkeztetett vagy explicit 'nem p' állásfoglalására.

- (xv) Ennél *talán* mégis fontosabb: mifajta gondok ülnek egy közösség homlokráncában. (Sütő A. 1972)

A *talán* jelölheti azt is, hogy a beszélő 'nem p'-t várja el, 'nem p'-t implikálja (esetleg bizonytalanságát, többnyire felháborodását fejezi ki) (Kiefer 1988: 120, 1992: 104–5). Ebben a szerepben mindig kérdő mondatban fordul elő.

- (xvi) Mi *talán* háztulajdonosok vagyunk? (Csuka Z. 1970) ('nem vagyunk azok')

A beszélő jelölheti a *talán* lexémával csalódottságát, megdöbbenését, meglepődését azon, 'hogy p' (meglepő feltételezés, ötlet jelölése), szintén csak kérdő mondatokban.

- (xvii) Mi az, *talán* nincs pénzed? – Nincs, Kalmi, minden megtakarított pénzem elfogyott! (Duba Gy. 1971)

Jelölheti a beszélő reflexióját a partner feltételezett, kikövetkeztetett attitűdjére. Ebben a funkcióban elsődlegesen metapragmatikai (metakognitív) funkciójú (amennyiben a partner kognitív folyamataira utal).

- (xviii) Ahogy beszélek, *talán* úgy tűnik, megvetem az olyan embereket, akik a családnak élnek. Annyira nem vetem meg, hogy... (Csörsz I. 1971)

Nemcsak feltételezett attitűdre, hanem fizikai-pszichikai állapotra is vonatkozhat (például a viselkedésből levont következtetést, inferenciális evidenciát is jelölhet).

- (xix) Beront, liheg, máris szót kér. „Baj van *talán*? – kérdik a patkányok. – Beszélj!” – „Baj van bizony... (Képes G. 1973)

Szintén metapragmatikai (és metakommunikatív) funkciójú elem a *talán*, amikor a közös tudásra utal, illetve annak kialakításában játszik szerepet. Ez a funkció szorosan összefügg az emlékezet korlátoltsága okozta bizonytalan, kétes értékű bizonyíték jelölésének funkciójával.

- (xx) *Talán* még emlékszik rá diákkoromban olyan fiúnak tartott, akiben nincs semmi kitartás, aki... (Szerb A. 1972)

Egyéb szövegszervező szerepben szintén metapragmatikai funkciójú a *talán*, például az egyes lépések óvatoskodó, udvarias jelölésében, indoklásában.

- (xxi) Még *talán* arról sem kell bővebben szólni, hogy a szerző... (Tarnai A. 1972)

A metapragmatikai tudatosságot jelöli a társalgás lezárását, a helyzetből való kilépést megalósító aktus illokúciós erejének gyengítésekor (a tapintat megnyilvánulásaként, a helyzetből való kilépéskor várható feszültség csökkentésére) (vö. Leech 1983).

- (xxii) *Mányoki dadogva*: Talán majd máskor... *Szenicei*: Maradj! (Galgóczi E. 1974)

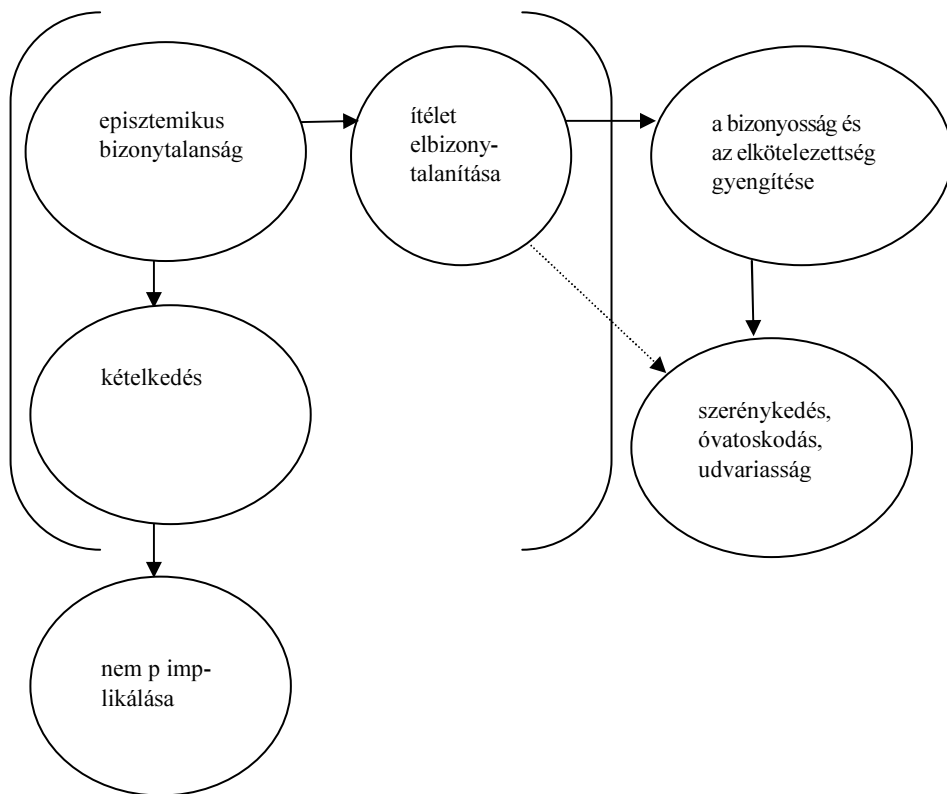
Pragmatikai funkciójú a *talán* irónia jelölésében is.

- (xxiii) Könyvekkel ügynökölni – ez titkos, bizalmas és ünnepélyes. *Talán* már nem is földi hatalom adta a megbízatást. (Egri Cs. 1972)

Egy korábbi, a Magyar Nemzeti Szövegtár korpuszán alapuló vizsgálatom szerint a fenti fő funkciók a következőképpen oszlottak meg.

5. táblázat

Fő funkció	A funkció pontosabb jellemzése	Az összes megnyilatkozás %-ában	
Modális, episztemikus beszédhátér jelölése	lehetséges p (kicsi, közepes vagy nagyobb valószínűség)	50,4	73,7
	irreális állítás + <i>ha...</i> , <i>akkor</i> szerkezetű mondat	4,7	
	ötlet felvetése	10,3	
	kívánság, reménykedés kifejezése, buletikus modális forrás jelölése	8,3	
Becsülő vagy hasonló szerepű partikula	'legfeljebb; leginkább; körülbelül'	10,6	10,6
Diskurzuspartikula (vagy pragmatikai partikula)	az illokúciós erő gyengítése; p vagy nem p implikálása (kérdő mondatban); egyéb társalgásszervező szerep	14,7	15,7
Egyéb pragmatikai		1,0	

A jelentések/funkciók kialakulásának főbb ösvényeit az 'episztemikus bizonytalanság' jelentésből kiindulva az alábbi ábra mutatja be. A keret a modális tartományt jelöli, a kereten kívüliek a pragmatikai funkciók. Természetesen a modális jelölők is rendelkeznek metapragmatikai funkcióval, így a két tartomány között nem képzelhető el éles határ. Az ábra nem tartalmazza a 'közepesnél nagyobb bizonyosság' jelentésből továbbvezető ösvényeket, sem a nem modális és nem is pragmatikai funkciókat (pl. a becslő partikula szemantikai tartományát).

3. A *talán* lexéma előfordulásainak leírása a beszélt nyelvi korpusz adatai alapján

Az előfordulások 62,4%-a episztemikus vagy episztemikus bázisú, 11,8%-a az episztemikus háttérén buletikus modális forrást is jelöl. Így metapragmatikai operátorként is elsődlegesen a beszélő episztemikus folyamatait jelöli, tehát hozzáférhetővé teszi a partner számára megkönnyítve ezzel az értelmezési folyamatot, a megfelelő kontextusnak a megnyilatkozáshoz rendelését.

Az evidencia típusa szempontjából tipikusan inferenciális (ill. csak okfejtésen alapuló) bizonyítékot jelöl. Néhány példa van kvotatív bizonyíték jelölésére is a (27), (29) és (32) mondatokban.

Az episztemikus és evidenciajelölő *talán* kijelentő mondatban fordul elő. Felszólító mondatbeli előfordulással csak az indítványok egyik típusában találkozunk (kijelentő mód és a deontikus vagy „teleologikus” *kell* ige⁷ esetén is lehetséges ennek megvalósulása) (8 db, 9,4%). A javaslatok másik típusa (11,8%) zéró vagy -NA módjelet tartalmaz.

A *talán* elsődlegesen bizonytalankodást, óvatoskodást fejez ki, a bizonyosságot, az ítélet érvényét gyengítve közvetettséget (indirektséget, közvetett beszédaktust) jelöl 29 mondatban (34,1%).

Feltűnő a *talán* kombinálódási képessége más módosítószóval. A korpuszban a *talán* és az *esetleg* kombinációjára volt adat mindkét szórendi változatban:

- (14) ahol *esetleg talán* jól is érzi magát
- (17) és akkor *talán, esetleg*, némi remény van rá

A (36) mondatban a halmazott episztemikus operátorok között szerepel mindkét módosítószó. Gyakori a nem episztemikus (ált. nem modális), hanem elsődlegesen pragmatikai, tisztán udvariassági funkció.

A szórend szempontjából a módosítószó mindhárom helyzetben, de jellemzően tagmondat belsőjében fordul elő (44 mondatban, 51,8%-ban). Jelentős mennyiségben (34 előfordulás, 40%) található tagmondatkezdő pozícióban, és 8,2% a hátravetett helyzetű példányok aránya.

A táblázatos áttekintésben, a funkcionális jellemzést adó oszlopokban található jelek azt a téves benyomást kelthetik, hogy a határok élesek – ez azonban nem igaz. Például az ítélet elbizonytalanítása (mint fent bemutattam) episztemikus bázison valósul meg, így az alábbi (6.) táblázat 4. oszlopában jelölt funkció sem értelmezhető szubjektív episztemikus modális háttér nélkül; csupán azt kívántam a 2. oszlopban ('episztemikus') ugyanakkor a jelek hiányával érzékeltetni, hogy a modális funkció háttérbe szorul, és a pragmatikai szerep válik meghatározóvá. Az arányok kimutatását az adatokon és a határok elmosódottságát tehát nem tudtam a táblázatos feldolgozásban egyszerre megjeleníteni.

Ez egyben annak elismerését is jelenti, hogy a százalékos adatok csak viszonyítási alapként szolgálnak, az egyes funkciók arányait csak hozzávetőlegesen teszik érzékelhetővé, és azzal a fenn tartással kezelem őket, hogy (akár ugyanezeknek a mondatoknak az elemzése során) módosulhatnak is egy újabb vizsgálatban.

⁷ A *kell* modális segédige jelentéseivel (korpusz felhasználásával) részletesen foglalkozik Kiefer Ferenc (2005), tőle származik a teleologikus funkció leírása is (Kiefer 2005: 70–1).

Az adatok leírásának táblázatos összefoglalása:

6. táblázat

adat	episztemikus	buletikus jellegű	pragmatikai funkció			helyzet	
			ítélet elbizonytalanítása, lát-szólagos bizonytalanság, óvatoskodás, szerénykedés	(udvarias) kérdés, felszólítás (felt. m.), pusztán udvariasági aktus, engedélykérés-szerűen is	szerény javaslat, indítvány (felsz. m., <i>kell</i>)	tagmondat élén ⁸	tagmondat végén
1	+					–	–
2	+					–	+
3	+					–	–
4	+					–	+
5	+	+				–	+
6	+					–	–
7	+					+	–
8			+			+	–
9					+	–	–
10			+			–	–
11				+		–	–
12	+					–	–
13	+					–	+
14	+					–	–
15	+					–	–
16	+					–	+
17	+					–	–
18	+					–	–
19	+	+				+	–
20	+					–	–
21	+	+				–	–
22				+		+	–
23	+					+	–
24			+			+	–
25					+	+	–
					(függő)		
26			+			–	–
Σ VI.	18	3	4	2	2	7	5
27	+					–	–
	(kvo-tatív)						
28					+	–	–
					(függő)		
29	+					+	–
	(kvo-tatív)						
30	+		(+)			–	–

⁸ Tagmondat éli helyzetnek tekintem azt is, ha a módosítószó tagmondatkapcsolatban, közvetlenül a tagmondatkapcsolatot jelölő kötőszó után áll.

adat	episz-temi-kus	buleti-kus jel-legű	pragmatikai funkció			helyzet	
			ítélet elbizony-talanítása, lát-szólagos bi-zonytalanság, óvatoskodás, szerénykedés	(udvarias) ké-rés, felszólítás (felt. m.), puszta udvarias-sági aktus, en-gedélykérés-szerűen is	szerény javas-lat, indítvány (felsz. m., <i>kell</i>)	tagmondat élén ⁸	tagmondat végén
31	+					–	–
32	+					+	–
33	+					+	–
34	+					+	–
35	+		(+) (<i>talán... lehe-tett</i>)			–	–
36	+					+	–
37	(+)		+			–	–
38					+	–	–
39	(+)		+			–	–
40	(+)		(utólag korrigál, nem bizonyta-lan)			(beágyazott p)	–
41			+			(+) ⁹	–
42						–	–
43						–	–
44						+	–
45			+			–	–
46				+		+	–
47			+			+	–
48	(+)		+			+	–
49	+		(+)			–	–
50	+		(+)			+	–
51	+	+		(+)		+	–
52	(+)	(+)	+			+	–
53	+	+ ¹⁰				–	–
54	(+)		+			–	–
55			(ígéret elbizony-talanítása)				
56					+	–	–
57	(+)				+	–	–
58			+			–	+
59				(+) (udvariasság)		(+) <i>de</i> ksz után	–
60	+	+ ¹¹				+	–

⁹ Bár a tagmondat folytatódik (értelmezős szerkezeti előzmény, közébekeklődéssel), az egyeztetés is mutatja, hogy mégis mintha új szerkezeti egység kezdődne a kötőszó után.

¹⁰ Elvárászerűen.

adat	episztemikus	buletikus jellegű	pragmatikai funkció			helyzet	
			ítélet elbizonytalanítása, látszólagos bizonytalanság, óvatoskodás, szerénykedés	(udvarias) kérés, felszólítás (felt. m.), pusztá udvariassági aktus, engedélykérés-szerűen is	szerény javaslat, indítvány (felsz. m., <i>kell</i>)	tagmondat élén ⁸	tagmondat végén
61					+ ¹²	+	–
62	(+)					–	–
63	(+)		+			+	–
64	(+)		+			+	–
65	(+)		+			–	–
66			+			–	+
67	(+)		+			+	–
68				(+) (udvariasság)		+	–
69	(+)		+			–	–
70					+ (T/I.)	+	–
71	(+)					–	–
72				(+) (udvariasság)		–	–
73				+ ¹³		+	–
74				(+) (udvariasság)		+	–
75	(+)	(+)	+			–	–
76	(+)		+			–	–
77	(+)					–	–
78	+	+				+	–
79	(+)		+			–	–
80	(+)	(+) ¹⁴				–	–
81						–	–
82			+			+	–
83	+		(+)			–	–
84				(+) (udvariasság)		+	–
85			+			–	–
Σ VII	16 (19)	4 (3)	20 (5)	2 (6)	6	25 (2)	2
Σ	34 (19)	7 (3)	24 (5)	4 (6)	8	32 (2)	7
	62,4%	11,8%	34,1%	11,8%	9,4%	40%	8,2%

¹¹ Kissé elvárászerűen.¹² A beszélő tulajdonképpen öninđítványa, a hallgatóhoz való alkalmazkodás metapragmatikai jelölője.¹³ Elvárászerűen, a partnerre vonatkozóan.¹⁴ Kissé elvárászerűen.

Az előfordulások (általában) mondatnyi kontextusban:

- (1) És a M.-nek van azt hiszem egy első osztálya, meg *talán* egy harmadikos vagy egy negyedikes osztálya. (VI. 1. 3. ak.)
- (2) Elkezd ordítani, nem figyelnek rá, akkor elkezd bögni még *talán*. (VI. 1. 1. ak.)
- (3) Hát mondta, hogy kétszer volt. *Talán* egyszer, amikor elintézték, hogy felveszik, egyszer meg... postán küldik ki a fizetést. (VI. 1. 3. ak.)
- (4) Na, a leghülyébbel kezdjük. Én most már a Jolánt teszem annak. A K.-val együtt *talán*, mert... mert... mert, azzal se. Szóval az... az... két értelmes mondatot nem lehet. (VI. 2. A ak.)
- (5) [Tornából hányasa van?] Hát kettes, biztos. Hármast megadja neki *talán*. (VI. 3. B ak.)
- (6) Nem biztos, hogy eredményes, sőt F... De végülis *talán* csökkentheti a lelkiismeret-furdalást., meg az állandó kielégületlenséget, azt az érzést, hogy már megint nem csináltam semmit, meg megint elhagytam magam. (VI. 4. 3. ak.)
- (7) Azért szeretnék vidéken tanítani, mert... mert azt hiszem, hogy... hogy én tudom azt, nem csak én, ezt nem úgy értettem, hogy csak én, hanem... szóval én tudom azt, hogy mit jelent egy vidéki gimnáziumban, vagy akár általános iskolában, mert *talán* ott is tanítanék, mit jelent az, hogy nem tűz közelben lenni. (VI. 4. 1. ak.)
- (8) Csak azt akarom mondani... most a pedagógus életpályával, hogy *talán* az a szép benne, hogy mindennek ellenére... szóval épp ez a... a reménytelenség szintjén megjelenő dolgok adnak az egyéni életnek reményt, tehát ez nem befolyásolja az egyéni választásnak a kérdését. (VI. 4. 2. ak.)
- (9) Hogyha valaki evvel tudatosan szembenézve evvel e lehetetlenséggel, ezt a pályát választják, ezt a tartást *talán* másra kellene fölhasználni. (VI. 4. 3. ak.)
- (10) Nem arról van itt szó, hogy három napos kikapcsolódás, hanem tényleg ez van egész évbe. Amit most láttál, az kicsit *talán* töményebben, mint egyébkor, de általában így van. (VI. 7. C ak.)
- (11) Ezt *talán* bővebben elmondanád. (VI. 7. B ak.) (parafrázis 'Mondd el bővebben!')
- (12) De azt hiszem éppen most a szenvedésről beszélsz, és éppen ennek a szenvedésnek az elkerülése végett *talán* jót tenne. (VI. 7. B ak.)
- (13) Egyébként minden munka szenvedés, ez a másik, és a harmadik az, hogy én nem zárom ki azt, hogy végső fokon ne lenne meg annak a lehetősége *talán*, hogy... hogy mit tudom én, ne egyedül foglal-kozz bizonyos dolgokkal, hanem többedmagaddal, ketten, hárman vagy mit tudom én. (VI. 7. A ak.)
- (14) Aztán másik oldala a dolognak az, hogy megpróbál valamiféle, nem akarom azt mondani, hogy partikuláris viszonyt kiépíteni, ahol *esetleg talán* jól is érzi magát, mert itt nem érezheti jól magát. (VI. 7. A ak.)
- (15) De, mondom, az egész évfolyamon *talán* nem volt senki se, aki ne kapott volna. (VI. 8. 2. ak.)
- (16) Amikor legelőször cigarettáztam, az úgy ötödikes koromban volt *talán*, akkoriban az volt a mód-szer, volt egy őrsi búvóhelyünk, ami ott volt a házba, a légópincébe, és ott az egyik rekeszbe elrejt-tünk egy doboz cigarettát, és azon ritka alkalmakkor, amikor rászabadultunk, akkor úgy fél... egy dobozzal szívtunk. (VI. 9. B ak.)
- (17) Miután megebédeltem, akkor még nem világos teljesen, hogy mit csinálok, lehet, hogy hazajö-vök, és akkor *talán*, *esetleg*, némi remény van rá, hogy fordítok némi angol szöveget, u... utána fél ótkor megnézem a Suttogások és sikolyok című Bergman-filmet, ami, azt hiszem, a nap ki-emelkedő programja lesz, ezek után valószínű, hogy egy angol órára fogok elmenni, bár ez még nem biztos, mert nem sok értelme van tulajdonképpen. (VI. 9. B ak.)
- (18) Marad egy hónap, egy bő egy hónap a nyárból, ezalatt hát... amennyibe Szegeden sikerül maszek dolgokat csinálni ez alatt a bizonyos nyolc óra alatt naponta, akkor utána *talán* kimennék az NDK-ba dolgozni pár hetet, és utána körbejárni az országot, hogyha megkívánnak tőlünk valami látszatomunkát, akkor ez alatt az egy hónap alatt kell tanulni. (VI. 10. B ak.)
- (19) Az más kérdés, hogy, hogy sikerülni fog-e, de most pillanatnyilag így április végén úgy látom, hogy *talán* lesz energiám németet tanulni augusztus és szeptember eleje folyamán. (VI. 10. B ak.)
- (20) És mégis mért gondolatok pont Olaszországra, illetve Jugoszláviára? Mert ahogy kivettem, akkor te *talán* örül... jobban örülnél egy lengyel útnak. (VI. 10. B ak.)
- (21) Szeretnék bejárni a legnevezetesebb helyeket, legalábbis, ha másra nem futja az idő, és közben, már amennyire lehet – gondolom – a hemzsegő turistáktól meglátni valamit Olaszországból, illetve az

- olaszokból, meg ami jellemző úgy a déliekre, akkor *talán* azt is észre tudjuk venni, vagy meglátjuk, de... de elsősorban azok a nevezetességek, amiért a turisták általában odautaznak. (VI. 10. C ak.)
- (22) Hát szóhoz sem tudnék jutni az örömben, hát legelőször is ez, a másik pedig az, hogy... hogy Amerika... szóval Amerikában nem élnék, Amerikát megnézni nagyon jó lenne, *talán* a legjobb lenne, ugyanis... (VI. 10. A ak.)
- (23) Persze azt... azt nem veszed észre, hogy... szóval túlságosan elrugaszkodtál, ugyanis az volt a kiindulópont, hogy mi lenne, ha sok pénzünk lenne, ha satöbbi, ha satöbbi, ha satöbbi, úgyhogy nem kultúrköröknél és egybeknél tartunk, hanem arról, hogy mit csinálnánk nyáron, ami viszonylag... viszonylag, teljesen meghatározott, azt hiszem, mert... mert az nem választás, hogy most ide vagy oda megyek, hanem... hanem nem, nekem például nyárról az az elképzelésem, hogy... hogy úgy... úgy nyáron mindig úgy... úgy föltámad bennem a munka iránti vágy, *talán* éppen azért, mert úgy... úgy nem kell, tehát nem itt a konkrét fizikai munkára, hanem egyáltalán a tevékeny életéről, meg arról, hogy... hogy csináljon valamit az ember, és tényleg csináljon, tehát úgy... úgy tárgyi módon, úgy... úgy lehessen látni az eredményét, vagy... (VI. 10. A ak.)
- (24) Ez a kapcsolat nagyon fontos volt nekem. *Talán* az egyetlen, ami ebbe az időszakba egyáltalán említésre méltó, és akkor sem volt annyi energiám, hogy ezt az elhatározást ezt véghez is vigyem, mikor rájött a környezetem arra, hogy én most a fejembe vettem valamit, akkor hátulról próbált irányítani, tehát negatív módon hatott rám, tudomásul vették ezt az elhatározásomat, ... (VI. 10. B ak.)
- (25) ... tudomásul vették ezt az elhatározásomat, de ugyanakkor javasolták, hogy *talán* mégis érettségizzem le, és menjek le felvételizni, meglátom legalább, hogy milyen az, hogyha mégis úgy döntök egyszer, a távoli jövőben, akkor... akkor könnyebb lesz a dolog. (VI. 10. B ak.)
- (26) Na az a... itt személyi problémák vannak, tehát az, hogy... hogy én mindent eléggé nem érzelmi szinten gondolok át, hanem racionálisan, tehát a konfliktusnak a léte vagy... vagy a nemléte mindig utólag nyilvánul meg, tehát most tulajdonképpen nincs... éppen ezért, mert a konfliktusnak a lényege, azt hiszem, abban van, hogy... hogy az adott pillanatban átéli az ember... és... éppen *talán* ez határozza meg az egész cselekvésemet, vagy legalábbis eddig az határozta meg, hogy... hogy... hogy konfliktus nélkül, tehát min... minden probléma szóval, ami... ami más számára konfliktusként jelent meg, azt... azt én úgy tudatosítottam, hogy... hogy... hogy valamit rosszul csináltam, és hát mivel ha rosszul csináltam, ak... akkor mondjuk ezt ki lehet javítani, na most aztán... úgyhogy azt hiszem... konfliktusokról így, problémákról így ilyen élvezetes formában nemigen tudok számot adni [...] (VI. 10. A ak.)
- (27) [...] tényleg a prédikációkból, az iratokból az derült ki, hogy a világ végét, a Messiás második, vagy *talán* első eljövételét a nagyon közeli időre várják, az ajtóban áll és kopogtat, íme itt a Krisztus, íme ott a Krisztus, tehát néhány nap, vagy nagyon rövid időre, mindenesetre nagyon belátható idő az, ami hátra van a világ végének a bekövetkezéséig. (VII. 1.)
- (28) [...] kezdődik a tanakodás, hogy milyen tanácsot is adjanak, a szüzességre intsek a... az embereket, lányokat és fiúkat egyaránt, vagy pedig *talán* mégiscsak tartósabban be kellene rendezkedni ebből a szempontból is erre a világra. (VII. 1.)
- (29) Megint fölvetődött a kérdés, mit kell tenni tehát, dolgozzunk-e, vagy várjunk, tényleg olyan közeli a világvége, tényleg itt van-e az ajtóban a messiás, vagy *talán* rosszul értelmezzük, és egy kicsit távolabbra kellene helyezni az elérkezését és a vele összekapcsolt világvéget. (VII. 1.)
- (30) [...] a korai páli leveleket az első, az íródhatott Pál által, tehát a korai páli levelek, azok *talán* Pál apostoltól származnak valóban, az úgynevezett középső, tehát később keletkezett páli levelek körül már kétféleképpen merülnek föl sokakban, hogy azokat ugyanaz a szerző írta-e, [...] (VII. 1.)
- (31) A negyedik csoportba egyetlen levél tartozik, az úgynevezett zsidókhoz írt levél, amelyet ugyan a hagyomány és a kánon is Pál apostolnak tulajdonít, de már a nagyon ősi időktől kezdve, *talán* a második századtól kezdve kétféleképpen merültek föl vele kapcsolatosan, hogy tényleg Pál írta-e, [...] (VII. 1.)
- (32) De ha a kezükbe veszik a Pálról szóló hatalmas irodalom bármelyik termékét, magyar nyelven is sok minden szól erről, akkor itt oldalakat, száz oldalakat olvashatnak a különféle elméletekről, hogy, hogy *talán* Pál valamiféle lelki defekt következtében érezte úgy, hogy látomásban volt része, hát, hogy valami baja volt Pál apostolnak, az biztos, [...] (VII. 1.)
- (33) [...] hogy a sze..., hogy rövidlátó volt, az valószínűnek látszik, mert egyrészt egyszer azt mondja, hogy nem emlékeztek, amikor ott jártam köztetek, kivájtátok volna a szemeket, hogy ide-

- adjátok nekem, mért kellett volna odaadni a szemüket, *talán* azért, mert, mert rosszul látott, (VII. 1. folyt. 34-es adat)
- (34) [33 folyt.] de egy másik példa, még jobban megvilágítja, hogy *talán* rövidlátó lehetett, hogy egyszer egy nagy pofont kapott amiatt, hogy nem ismerte föl, elfogatása után, egy tárgyaláson a főpapot. (VII. 1.)
- (35) Valószínűnek látszik az, hogy a többször emlegetett és fölpanaszolt fájdalmas betegség *talán* málária lehetett, de hát persze én hogy merem mondani, hogy valószínű, azért merem mondani, mert az irodalom legnagyobb része így foglal állást [...] (VII. 1.)
- (36) Persze elég... nem szemtanútól származik, de föltételezhetjük esetleg, hogy *talán* a ... szemtanúktól származó hagyományt örzi meg. (VII. 1.)
- (37) Hogy ebben nincsen semmi eretnokség, azt... annak *talán* jó példája az is, hogy Dosztojevskij maga például azt mondja, hogy... – nemcsak Raszkolnyikovról, hanem most furcsa mód Miszkinről fogja azt mondani, hogy: ... (VII. 3.)
- (38) Nézzük *talán* először ezt a bizonyos törekvést, amelynél megállapítom, hogy az antionquijotizmus eszméje, a komolyság eszméje, s amelyet én azzal hoztam összefüggésbe, hogy a hős nemcsak elköveti a cselekvést szándékának megfelelően, hanem ugyanakkor tudatosítja is azt, hogy az ő cselekvése nem volt pozitív. (VII. 3.)
- (39) Most én csak utalásszerűen említem ezeket a feltételeket, amelyek a munka történelmi folyamatában jönnek létre, és jelentik bázisát a művészetnek. Tudniillik, hogy a *talán* legfontosabbal kezdem, legfontosabbal kezdek. (VII. 4.)
- (40) Látni fogják, aztszem, hogy meg fogják ezt érezni, természetesen nyilván sokan ismerik már a költeményt, de mondjuk, azok, akik nem ismerték volna, azok is, hogy ennek a költeménynek, amelyek a forradalom napjai közvetlen közelében születik, tehát ugye tizennyolc októberi forra..., tizenhét októberi forradalom után közvetlen íródik, tizennyolcban jelenik meg, de a megírás napjai, majd még beszélünk róla, közvetlenül az októberi forradalmat követő hetek és hónapok, *talán* kivételes erővel tudja közvetíteni a számunkra azt, hogy mit jelent a forradalom témája az irodalomban. (VII. 5.)
- (41) Mondjuk, hogy milyen a leegyszerűsödésnek a típusa, a foka, a menete, azt *talán* Majakovszkinak a Csudajó című poémája kapcsán érzékeltetném, mert ott még világosan lehet érzékeltetni, mint ha a Tizenkettő kapcsán beszélénk róla. (VII. 5.)
- (42) Ha emlékeznek, ha.... *talán* önök közül néhányan a Csudajóra, [folyt. (43)] (VII. 5.)
- (43) [(42) folyt.] emlékezhetnek *talán* arra is, hogy szinte fejezetenként változik a képnek mondjuk, a szélessége, vagy a színhelyeknek a típusa, és a Téli Palota ostroma, ugye, [...]
- (44) [...] de mondom, erről majd Majakovszkij kapcsán. *Talán* csak még egy mozzanatot, de mondom Majakovszkij kapcsán könnyebben meg lehet érteni a szűkítések az egyszerűsítések irányát, [...] (VII. 5.)
- (45) Moszkvában van egy csodálatos színház, még többször hivatkozni fogok rá, azt hiszem, hogy a mai modern színházművészetnek, és ezt nem én mondom, hanem nagyon sok színház-szakember mondja a világon, nyilván az egyik, de *talán* legizgalmasabb műhelye, Ljubimovnak a színháza a Tagankán. Ennek a Taganka-színháznak a többi között van egy Majakovszkij műsora, amelyik azt igyekszik megvilágítani, amit itt én is közelítettem más oldalról. (VII. 5.)
- (46) *Talán* előrebocsájtásul még valamit, mert megint nem csak Blokra fog vonatkozni, ez a szovjet irodalom, a húszas évek, mondanám, kérdésének egészére. (VII. 5.)
- (47) *Talán* a példáim ezúttal a korai próza párhuzam-példái lesznek. (VII. 5.)
- (48) [...] Vsevolod Ivanovnak az ezerkilencszázhusz – huszonegyben íródo híres partizánregényei, a magyar kiadásban az a címük, hogy Színes szelek, utalva arra, hogy a szovjet irodalomban úgy mondják, hogy ornamentalista, *talán* teljes európai szélességű fogalmaink szerint bizonyos értelemben expresszionista ábrázolásra, [folyt. (49)] (VII. 5.)
- (49) [(48) folyt.) Színes szelek, már *talán* érezteti ezt az irányt, egyik kisregény címe a partizánregények közül, amelyeket jellemez (?). (VII. 5.)
- (50) *Talán* retrospektíven, visszanezve, Eisensteinnek sikerült a legjobban ezt megteremtteni, nemtom, [folyt. (51)] (VII. 5.)
- (51) [(50) folyt.) Eisenstein Októberét akik látták, *talán* végiggondolják, hogy ez a forradalomtól bizonyos távolságban készült film, mégis úgy tudta a forradalom kavargását felidézni, ahogy csak

- az íróknak a korabeli, az egykori műveiben sikerült, és mondom, az írók művei közül ezt már viszonylag kevésben tudjuk nyomon követni, mert a sokszoros átdolgozás folyamán elrendeződött bennük sok minden. (VII. 5.)
- (52) *Talán* legvilágosabb, mondom, a példa Vszevolod Ivanovnak a leghíresebb kisregényén, A tizen-négyszázötvenköt éves pánclírat, minálunk is játszották színpadon, film is készült belőle, híres film, regénykiadására sokszor sor került, a Pánclírat, így szokták emlegetni. (VII. 5.)
- (53) Gladkovnak a Cement című regénye tulajdonképpen bizonyos értelemben a polgárháború-téma első lezárási kísérlete, hiszen az első mű volt, amely az áttérés a rekonstrukcióra, az újjáépítésre, az iparnak a harcok utáni szerepére érzékeltette a szovjet irodalomban, most *talán* a német drámából Eljött az idő címmel többen látták a Nemzeti Színházban. (VII. 5.)
- (54) A csarnokavató beszéd az eredeti műben körülbelül úgy hangzik, a Kortársban egy párhuzamtanulmányban a két szöveget is közöltem néhány évvel ezelőtt, majd a Gladkov témájánál *talán* elolvasom egy passzusát, mert érdekes lesz egymás mellett látni a kettőt: „Eltársak! (VII. 5.)
- (55) „Ne lankadj, forradalmi menet! / Az ádáz ellenség fenyeget!” – Ezért mondom – de fejezzük be *talán* az éneket. (VII. 5.)
- (56) [...] de mondom, ezt abban a korban ahol más a korrespondencia költemény és a kor között, másképp érzékelték és értékelték, azért mondom, az embernek ezt *talán* valamilyen továbbgondolással, belegondolással a fordítás mögött, ha éreznie nem is, de hozzágondolnia kell, vagy illik. (VII. 5.)
- (57) *Talán* eddig nem érződött annyira, a költeménynek egyik sajátossága, hogy énekenként váltja a formáját is, és a kor legkülönbözőbb, költészetben kifejezhető gondolatait igyekszik magába ölelni, tehát az oroszoknál ugye a modernizáló népdalnak általában nagyobb szerepe volt, mint nálunk vagy más országokban, [...] (VII. 5.)
- (58) Tehát a harmadik ének, a legrövidebb *talán*: [versrészlet] (VII. 5.)
- (59) De *talán* addig is rögtön előrebocsájtom, [folyt. (60)] (VII. 5.)
- (60) [(59) folyt.] *talán* sokan tudják, mert szinte közhelynek számít, a költemény megjelenése pillanatában az egész költeményről is hatalmas viharok indultak, kavardultak, de mondanom sem kell, hogy különösen a befejezés körül, hatalmas vihar támadt.
- (61) Ahhoz, hogy már megközelítésben is világosan lássuk azért a befejezés gondolatát, *talán* valamit már most bocsássunk előre. (VII. 5.)
- (62) Blok, akinek majd a naplójegyzeteiből a legközelebbi előadáson *talán* sűrűbben idéznék, mert megdöbbentő erejű a naplója, [folyt. (63)] (VII. 5.)
- (63) [(62) folyt.] *talán* ebben jelentős intellektusú ember belső történetének kevés ilyen megrögzítését ismerjük, mint Bloknak a naplóját, vagy még inkább a jegyzőfüzeteit, Blok maga is nagyon sokszor visszatér erre a befejezésre. (VII. 5.)
- (64) De ugyanakkor természetes, hogy a költő felelni tud erre, hiszen láttunk ívében egy költeményt, és *talán* ebben néha mániákus vagyok de azt hiszem, hogy nagyon sok mindent magyaráznak meg a címek, egy műnek egyáltalán van néhány olyan mozzanata, cím, mottó, indítás, befejezés, [...] amelyek az írói üzenetnek olyan különleges lehetőségeit hordozzák, [folyt. (65)] (VII. 5.)
- (65) [(64) folyt.] hogy nyilván az olvasásnál, az értékelésnél, elemzésnél is *talán* más elemeknél, mozzanatoknál jelentősebben irányítják a figyelmünket, ha egy költeménynek az a címe, hogy Tizenkettő, [folyt. (66)] (VII. 5.)
- (66) [(65) folyt.] ha tizenkét vörösgárdista vonul a hókavargásban, akkor eléggé természetes *talán*, mondanám, hogy eléggé természetes, hogy a tizenkét vörösgárdista élén, a tizenkét apostol élén megjelenjen Jézus. (VII. 5.)
- (67) Ez az egyik mozzanat, tehát ez a, ez az ív, amelyik elindul a Tizenkettő, és *talán* ezért jobb cím a Tizenkettő, fordítására, legyünk őszinték, valószínűleg a későbbi fordítót zavarta, hogy már foglalt volt ez a cím. (VII. 5.)
- (68) *Talán* csak a legjelentősebb példából. Bloknak a legközelebbi barátja, a szimbolizmus másik nagy képviselője, a múltkor említettük a nevét, Andrej Bjelij, Andrej Bjelij, akinek ... (VII. 5.)
- (69) Tulajdonképpen jellegzetes, hogy még olyan költő is, mint Vlagyimir Majakovszkij, a nagy forradalmi művének, a forradalom közvetlen közelségében író nagy drámai költeményének, a Buffomisztériumnak, ugye a misztérium szó *talán* már önmagában is mutatja ebben a címben Majakovszkij azzal magyarázza a műfajt, [folyt. (70)] (VII. 5.)

- (70) [(69) folyt.] hogy a forradalom ellenségeinek kíméletlen buffója, ugye szatirikus vígoperája. *Talán* mondjuk így, és a forradalom hőseinek áhitatos misztériuma az, amit írt, mindvégig bibliai mozzanatokkal operál, a hét tiszta és a hét tisztátalan, [...] (VII. 5.)
- (71) Tehát, mondom, abban a korban, és ezt példák egész sorával, de mondom, akkor már számunkra *talán* kevésbé élő költőnevekkel tudnánk bizonyítani, azt a gondolatpárhuzam bizonyos értelemben... (VII. 5.)
- (72) Most *talán* még egy általános mozzanat, amit előrebojszátanék a költeménnyel kapcsolatban. (VII. 5.)
- (73) *Talán* ha végiggondolják például Petruhánek a monológját – „Hej keserves keserű bús szívemben...”, akkor érezhetik, hogy [...] (VII. 5.)
- (74) *Talán*, hogy egészen világos legyen, hogy mért exponálok ezt ennyire, [folyt. (75)] (VII. 5.)
- (75) [(74) folyt.] majd Blok naplójának néhány mozzanata *talán* még közelebb hozza ezt, a forradalom és a Tizenkettő gondolataiban, mondom, és akkor válik világossá [...] (VII. 5.)
- (76) [...] aki az értelmiségnek, mondom, a forradalomra való reagálását *talán* a legmegdöbbentőbb erővel fejezi ki, majd látni fogják, az egész korai szovjet-orosz irodalomnak a legizgalmasabb gondolatvilága, [folyt. (77)] (VII. 5.)
- (77) [(76) folyt.] hát, mondjuk, akik Bulgakovot olvasták, azoknak *talán* erősen ismerős ez, az értelmiség és forradalom kettős témájának, találkoztatót témájának a végiggondolása, (VII. 5.)
- (78) Csak most előrebojszátom, később majd más szempontból foglalkozom Gorkij forradalom utáni munkásságával, egy mozzanatot, ami ezt forradalom – forradalom torzfintorai problémát közelebb hozza, *talán* megérteti velünk. (VII. 5.)
- (79) Gorkij a tizenhét utáni, *talán* legizgalmasabb rövid írásában, a huszonhétben befejezett Lenin-esszéiben, [...] (VII. 5.)
- (80) [...] akik [...] emlékeznek, méghozzá olyan képsorokra, amelyek konkrét, dokumentálható, dokumentumszerű jelenetekre hivatkoznak, a cári borpincék elpusztítása, cári pezsgőpincék elpusztítása, jelenetsor, és így tovább, azok *talán* érzik azt, hogy természetesen, ez a forradalom torzfintorai sorozat, ez atmoszféra-kialakításában a napok hangulatának a meghatározásában, a pillanat szempontjából, legalább olyan mennyiségű és súlyú, [...] (VII. 5.)
- (81) Ez, hogy volt hivatva kifejezni, ezt szeretném *talán* néhány mozzanattal hangsúlyozni. (VII. 5.)
- (82) *Talán*, az angolosok kedvéért mondom, nagyon érdekes mozzanat, ezt a szót, hogy intelligencia, a régebbi Enciklopédia Britannicák mindig úgy írták körül, hogy az orosz társadalom speciális rétege, amely, s csak a későbbi kiadású Enciklopédia Britannicák tértek rá arra a megfogalmazásra, [...] (VII. 5.)
- (83) Tehát egész sereg mozzanata annak a különvált rétegnek, amelyik a helyét keresi, a gondolkodás útján való lereagálását a problémáknak keresi, sok mozzanatában előbb exponálódik az orosz társadalomban mint másutt, és nem utolsósorban *talán* vezet ahhoz is, hogy Csehov [...] (VII. 5.)
- (84) *Talán* hogy érzékeltessem, Blok naplójából az a kép rajzolódik ki, mint amelyet Csehov Sirályának a színpadán látunk. (VII. 5.)
- (85) Blok szerelme, akit hamarosan feleségül vesz, *talán* még jobban, szinte mondanám, már a furcsaság, az anekdota fokáig hangsúlyozza ezt az értelmiség-kifejező jelleget. (VII. 5.)

4. A *talán* lexéma előfordulásainak leírása az írott korpusz adatai alapján

Az előfordulások 80%-ban episztemikusak vagy episztemikus bázisúak (lásd a 7. táblázatot). Metapragmatikai operátorként elsődlegesen a beszélő episztemikus folyamatait jelölik, teszik könnyebben hozzáférhetővé az értelmező számára (a Givón-féle implicit megállapodásnak megfelelően is) (Givón 1982: 24, Verschueren 1999).

A szórend szempontjából feltűnő, hogy nincs adat mondatvégi helyzetre. Jellemző a tagmondatbelseji előfordulás.

Az episztemikus *talán* csak kijelentő mondatban fordul elő, a korpusz felszólító mondatbéli előfordulásaiban a lexéma az indítvány illokúciós erejét csökkenti, másrészt kontextuális implikációt jelöl, funkciója pragmatikai (Sperber–Wilson 1986: 107). Az egyetlen kérdő mondatban (xxiv) a kon-

textuális implikáció a következőképpen adható meg: a partner azt gondol(hat)ja, hogy p igaz ('tévedek'), a beszélő ezzel szemben a proposíció tagadását implikálja (Kiefer 1988: 121).

(xxiv) Vagy *talán* tévedek?

7. táblázat

adat	episztemikus	buletikus jellegű	pragmatikai funkció			helyzet	
			ítélet elbizonytalanítása, látványosság bizonytalanság, óvatoskodás, szerénykedés	(udvarias) kérés, felszólítás (felt. m.), pusztá udvariassági aktus, engedélykérés-szerűen	szerény javaslat, indítvány (felsz. m., <i>kell</i>)	tagmondat élén ¹⁵	tagmondat végén
Σ	37 (43)	12 (4)	51 (2)	7	2	23 (3)	0
%	80	16	53	7	2	26	0

5. A két korpusz adatainak összehasonlítása

5.1. Bizonyos sajátos funkciók csak az egyik vagy csak a másik korpuszban bukkantak fel. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem találhatnánk például beszélt nyelvi adatot is a jelenleg az írott korpusz sajátosságaként kiemelendő jelenségre (vagy fordítva), csak annyi szögezhető le, hogy a kijelölt korpuszban nem volt ilyen adat.

Csak a beszélt nyelvi korpuszban volt példa módosítószó-halmazásra. A *talán* az esetleg módosítószóval kombinálódott két mondatban (14, 17), illetve ezek a módosítószók társultak egyéb episztemikus jelölőkkel is (episztemikus ige modális főmondatban, -hAt morf): „föltételezhetjük esetleg, hogy talán...” (36), vagyis egy szintaktikailag hierarchikus viszonyú tagmondatkapcsolatban az azonos típusú modális jelölők négyszeresen halmozódtak.

Csak a beszélt nyelvi korpuszban volt példa a *talán* hátravetésére, mondatvégi (csüggő) helyzetére.

Csak a beszélt nyelvi korpuszban jelent meg a *talán* kvotatív szerepben, a bizonyíték e meghatározott típusát jelölve (inferenciális evidenciát természetesen mindkét korpuszban jelölt).

Csak az írott korpuszban volt adat olyan szerkesztésmódra, amelyben több lehetséges feltevés halmozása (ill. választó jellegű viszonya) a mellérendelő szerkezeten és/vagy kötőszón kívül módosítószóval is jelölve volt. A *talán* szerepelt az alternatívák előtt (xxv–xxvii).

- (xxv) *Talán* azért, mert szégyellik, *talán* azért, mert attól félnek: ha panaszkodunk visszajut az orvosok fülébe, akkor valamilyen formában ők húzzák a rövidebbet.
- (xxvi) Tudja, rengeteg emberrel találkoztam ezekben az években, akit valami miatt, *talán* azért, mert MIÉP-es vonzalmakat áruolt el, *talán* egyszerűen azért, mert túlságosan hangsúlyozta magyarságát, kirúgtak...
- (xxvii) ...(*talán* engesztelésül, *talán* amúgy is járó juttatásként) szintén kapott egy ilyen csodakenut.

¹⁵ Tagmondat éli helyzetnek tekintem azt is, ha a módosítószó tagmondatkapcsolatban, közvetlenül a tagmondatkapcsolatot jelölő kötőszó után áll.

Előfordult nem teljesen párhuzamos szerkesztés az *esetleg* és a *talán* módosítószóval (xxviii), illetve kötőszóval és a *talán*-nal (xxix).

- (xxviii) Már eddig is feltételezték, hogy örökletes változás, esetleg egy auto-immun tényező vagy valamiféle környezeti ok, *talán* éppen egy vírus okozza a szklerózis multiplexet.
- (xxix) A Makám együttes Lovász Irénnel és Bognár Szilviával régi moldvai népdalokat dolgozott fel – a SkanZennel válaszolva Kodály kérdésére: „Tudunk-e Európa és Ázsia kultúrája közt nem ide-oda hányódó komp lenni, hanem híd, s *talán* mindkettővel összefüggő szárazföld?”

Ezekben a mondatokban a módosítószó többé-kevésbé megtartotta episztemikus funkcióját: általában csak az *esetleg* módosítószóval helyettesíthető, a *valószínűleg*, *feltehetőleg* episztemikus módosítószóval nem cserélhető fel. A (xxix) *talán* előfordulása inkább fokozó kapcsolatos viszonyban mutatja be a propozíciót, mint a legkedvezőbb lehetőséget, de sem episztemikus, sem buletikus módosítószóval nem helyettesíthető, a szerkezetből nem hagyható ki, törlésével nemcsak a potencialitás (a legkedvezőbb, vágyott lehetőség, a buletikus forrás), hanem a két pozitív lehetőség viszonyának kifejezése is elveszne. A mellérendelő viszonyt a (xxix)-ben kötőszó teszi explicitté, de a módosítószó ott sem kötőszóserű, ahol párhuzamos szerkezetben, valódi kötőszó nélkül valósul meg a halmozás.

5.2. A funkciók és az egyéb (pl. szórendi) jellemzők nagyobb része mindkét korpuszban megfigyelhető volt, de eltérő arányban mutatkozott meg.

A *talán* a beszélt nyelvi korpuszban 44 mondatban (51,8%) a tagmondat belsejében foglalt helyet, ezzel szemben az írott korpuszban 74 mondatban (74%) foglalta el ezt a pozíciót. A tagmondat élén állt a beszélt nyelvi korpuszban 34 mondatban (40%), az írottban 26-szor (26%). Tehát míg mindkét korpuszban a mondat belseji helyzet a leggyakoribb, addig a beszélt nyelvi adatok között az írotnál lényegesen gyakrabban fordul elő a tagmondatkezdő helyzet.

Az írott szövegekben 80%-ot tett ki az episztemikus funkció, illetve az episztemikus alapú egyéb funkció megjelenése, míg ez az arány a beszélt nyelvi korpuszban csak 62,4%. Kisebb az eltérés a buletikus használat arányában (beszélt: 11,8%, írott: 16%). Ez összefügg azzal, hogy az írott szövegekben túlnyomó többségben voltak a vélekedést, feltevést kifejező mondatok, míg a beszélt nyelvi korpuszban előtérbe kerültek az elsődlegesen nem modális, hanem pragmatikai funkciók.

Az episztemikus jelentés alapján épült ki az a funkció, hogy a módosítószó nem elsődlegesen a következtetési folyamatot jelöli, hanem az episztemikus bizonytalanságot mint attitűdöt helyezi előtérbe, és így a módosítószó az ítélet elbizonytalanításának eszköze, egyben alkalmas a beszélő óvatosságának, megfontoltságának vagy épp óvatoskodásának, precízkedésének a kifejezésére. Az ilyen előfordulások aránya a beszélt nyelvi korpuszban 34,1%, az írottban 53%.

A pusztán udvariassági formulaként való használatra a beszélt nyelvben találunk több tiszta példát. Ennek magyarázata lehet az, hogy ebben az adattárban partnert igénylő, a szöveggalkotás és -befogadás szempontjából szinkronicitással jellemezhető szövegek találhatók, míg az írott korpuszban legfeljebb drámai művekből származó adatok, a fórumok aszinkron (vagy látszólagosan szinkron) szövegei és még egy-két szövegfajta lehet ilyen, illetve hasonló (lásd Storren id. Érsök 2006: 49).

Szintén az óvatoskodással, szerénykedéssel függ össze a *talán* előfordulása javaslatban, indítványban az illokúciós erő csökkentésére, a közvetettség jelölésére, a partnernek cselekvésre való rábírásában a finomításra, udvariaskodásra (vö. Leech: tapintatosság), egyben az arculatvesztés kockázatának csökkentésére.

Az óvatos, szerénykedő javaslatnak az a típusa, amely zéró igei módinflexióval vagy az ún. feltételes móddal (hortatív v. kohortatív funkcióban) jár együtt, a következő arányban van képviselve a két adattárban: beszélt nyelvi 11,8 %, írott 7%.

A másik típusban előfordul nagyobb illokúciós erőt képviselő jelölő (-J módjel hortatív, desideratív, obligatív vagy *kell* ige neccesszítív funkcióban). Ennek aránya a beszélt nyelvi korpuszban 9,4%, az írottban 2%. Az eltérés jelentős. Érdemes kiemelni azt az előadásokban felbukkanó altípust, amelyben a személyviszonyok alapján beszélhetnénk ugyan indítványról, a partner befolyásolásáról, valójában azonban az előadó inkluzívan kezeli hallgatóságát:¹⁶ olyan lépéseket indítványoz, amelyeket ő maga meg fog tenni, de jelzi a hallgatósággal való kapcsolatát, mintegy bevonva őket az előadás szövegének szervezésébe, alakításába, így tehát a jelenség az alkalmazkodás, jelölése pedig a metapragmatikai tudatosság megnyilvánulásának tekinthető.

6. Összefoglalás

Jellemző különbségek mutathatók ki a beszélt és az írott szövegek között a módosítószó-gyakorlás szempontjából: a *talán* lexéma átlagosan kb. 3,5-szer gyakrabban fordul elő a 'beszélt' jegű szövegtípusban.

A módosítószók egyes funkciói jellemzőbbnek mutatkoztak az egyik vagy a másik korpuszban: csak a beszélt nyelvi korpuszban volt példa módosítószó-halmazásra, a *talán* hátravetésére, kvotatív bizonyíték jelölésére; csak az írott korpuszban volt adat olyan szerkesztésmódra, amelyben a több lehetséges feltevés halmozását módosítószó is jelölte.

Sikerült kimutatni eltéréseket a közös funkciók arányában is: a beszélt nyelvi adatok között az írotnál lényegesen gyakrabban fordul elő a tagmondatkezdő helyzet; itt fordult elő nagyobb arányban a puszta udvariassági formulaként való használat és az óvatos, szerénykedő javaslatbeli funkció; az írott szövegekre jellemzőbb volt az episztemikus funkció és az ítélet elbizonytalanításának szerepe.

A vizsgálat egyik járulékos megfigyelése, hogy a *talán* episztemikus funkcióban helyettesíthető hasonló modális erősségű másik módosítószóval (pl. *esetleg*, *feltehetőleg*, *valószínűleg*), ez a felcserélhetőség a modális alapú, a modális jelentéstől teljesen még el nem szakadt funkciókra is igaz. A nem modális, pragmatikai funkciók esetén kizárható a *feltehetőleg* és a *valószínűleg* lexémával való helyettesítés, az *esetleg* azonban számos kontextusban megfelelője lehet a *talán*-nak (pl. javaslatban, indítványban, udvariassági és társalgásszervező szerepben, alternatívák felsorolásában). Ez azt jelzi, hogy leginkább az *esetleg* módosítószó járt be a *talán* jelentésváltozásainál feltárthoz hasonló ösvényeket (kilépve a modális tartományból).¹⁷ Ez a megfigyelés segíthet a módosítószók különböző funkcióinak tesztelésében.

HIVATKOZÁSOK

- Biber, Douglas et al. *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
 Biber, Douglas–Finegan, Edward 1989. Styles of Stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text* 9/1: 93–124.
 Bódi Zoltán 2004. *A világháló nyelve*. Budapest: Gondolat Kiadó.
 Bybee, Joan L. 1985. *Morphology*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins PC.
 Bybee, Joan–Fleischman, Suzanne (eds.) 1995. *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam: Benjamins.

¹⁶ Fatikus és egyben udvariassági funkciója van annak, hogy az előadó ebben az altípusban többes szám első személyt használ.

¹⁷ Buletikus szerepben a *remélhetőleg* módosítószó a *talán* legtökéletesebb szinonimája. Természetesen vannak olyan funkciók, amelyekben nincs módosítószói szinonima vagy parafrázis (ilyen például a becsülő partikulai 'körülbelül' és a kedvezőbb vagy valószínűbb választási lehetőséget jelölő szerep 'inkább').

- Chafe, Wallace–Nichols, Johanna (eds.) 1986. *Evidentiality: the linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex.
- Érsok Nikolett Ágnes 2006. Szóbeli és/vagy írásbeli a chat-kommunikáció nyelve? In: Érsok Nikolett Ágnes–Sliz Mariann–Zsilinszky Éva (szerk.): *Félúton*. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája 2005. június 12. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 45–52.
- Frawley, William 1992. *Linguistic Semantics*. Hillsdale–Hove–London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Givón, Talmy 1982. Evidentiality and Epistemic Space. *Studies in Language* 6. 23–49.
- Goffman, Erving 1981. *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat.
- Haviland, John B. 1989. 'Sure, sure': Evidence and Affect. *Text* 9/1: 27–68.
- Keszler Borbála 1983. Kötetlen beszélgetések mondat- és szövegtani vizsgálata. In: Rácz Endre–Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 164–202.
- Kiefer Ferenc 1986. A modalitás fogalmáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 88: 3–37.
- Kiefer Ferenc 1988. Modal particles as discourse markers in questions. *Acta Linguistica Hungarica* 38: 107–25.
- Kiefer Ferenc 1990. Modalitás. *Linguistica Ser. C, Relationis*, 1. Budapest.
- Kiefer Ferenc 1997. Modality and Pragmatics. *Folia Linguistica* XXXI/3–4: 241–53.
- Kiefer Ferenc 2000. *Jelentélmélet*. Budapest: Corvina.
- Kiefer Ferenc 2005. *Lehetőség és szükségszerűség*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kratzer, Angelika 1991. Modality. In: Stechow, Arnim von–Wunderlich, Dieter (eds.): *Semantik/Semantics*. Berlin–New York: Walter de Gruyter. 639–50.
- Kugler Nóra 1998. Talán. In: Hajdú Mihály–Keszler Borbála (szerk.): *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE. 113–9.
- Kugler Nóra 2000. Egy attitűdjelölő szócsopotról (A módosítószók a modális rendszerben). In: Gecső Tamás (szerk.): *Lexikális jelentés, aktuális jelentés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 168–78.
- Kugler Nóra 2002. *A módosítószók a magyar nyelv szófaji rendszerében*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kugler Nóra 2003. A módosítószók funkciói. *Nyelvtudományi Értekezések* 152.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar II*. Stanford: Stanford University Press.
- Leech, Geoffrey N. 1983. *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. 1986. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plungian, Vladimir A. 2001. The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics* 33: 349–57.
- Saeed, John I. 1997. *Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Sanders, José–Spooren, Wilbert 1997. Perspective, Subjectivity, and Modality from a Cognitive Linguistic Point of View. In: Liebert, Wolf–Andreas–Redeker, Gisele–Waugh, Linda (eds.): *Discourse and Perspective in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamins. 85–112.
- Sperber, Dan–Wilson, Deirdre 1986. *Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.
- Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Trask, R. L. 1993. *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. London–New York: Routledge.
- Van der Auwera, Johan–Plungian, Vladimir A. 1998. Modality's semantic map. *Linguistic Typology* 2: 79–124.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. London: Arnold.
- Willett, Thomas 1988. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. *Studies in Language* 12/1: 51–97.

SUMMARY

Kugler, Nóra

An investigation of the epistemic functions of talán ‘perhaps’ on a corpus of spoken language

This paper investigates the functions of the epistemic stance adverb *talán* ‘perhaps’ both on the basis of a corpus of written texts and on that of spoken utterances. The comparison revealed differences between the two text types (1) in the frequency of occurrence of *talán*, (2) in the presence or lack of certain functions, and (3) in the proportions of functions that are present in both corpora.

(1) The lexeme *talán* occurred approximately 3.5 times as often in the ‘spoken’ text type as in the ‘written’ corpus. (2) Accumulation of stance adverbs, postposed *talán*, and overt quotative evidence only occurred in the spoken corpus, whereas it was only in the written corpus that an accumulation of several possible assumptions was indicated by *talán*. (3) Spoken texts were characterized by clause-initial position, the politeness function, and indication of indirect speech acts by *talán* to a higher extent; written texts more often exhibited the epistemic function of *talán* and its role in making statements vaguer.

The testing of the various functions of stance adverbs may be facilitated by the observation that *talán*, in its epistemic function, can be replaced by another stance adverb of a similar modal strength (e.g., *esetleg* ‘maybe’, *feltehetőleg* ‘presumably’, *valószínűleg* ‘probably’); in its non-modal, pragmatic functions, however, it can only be substituted for by *esetleg*.